

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Історичний факультет

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра історії України

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

спеціаліста

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: **«Створення української національної системи освіти та науки в Наддніпрянській Україні (березень 1917-грудень 1918 рр.)»**

«The creation of national educational system and science in Dnieper Ukraine (March 1917-December 1918)»

Виконала: студентка V курсу,
денної форми навчання
спеціальності 7.02030201 Історія
Задорожна Вікторія Валеріївна

Керівник к.і.н., доц. Полторак В. М.

Рецензент к.і.н., доц. Ковальська М. С. _____

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ 11 від 27.04 2016 р.

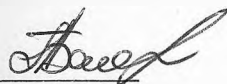
Захищено на засіданні ЕК № 1

Протокол № 2 від 26.04 2016 р.

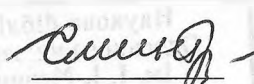
Оцінка добре / В / 85
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

(підпис)

Бачинська О.А.

(підпис)

Сминтина О.В.

Одеса – 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Історіографія та джерела.....	12
Розділ 2. Політика Центральної Ради та Гетьманату Скоропадського в сфері початкової та середньої освіти.....	22
2.1. Народна освіта, як складова і важлива частина національно-демократичної революції навесні 1917 року.....	22
2.2. Діяльність урядів Центральної Ради щодо українізації освітньої системи влітку-восени 1917 року.....	29
2.3. Діяльність урядів Гетьманату Павла Скоропадського щодо організації освітньої системи.....	33
Розділ 3. Вища школа в Україні у 1917-1918 роках.....	39
3.1. Зміст вищої освіти.....	39
3.2. Поширення української освіти урядом Центральної Ради.....	46
3.3. Поширення української освіти урядом Гетьманату Павла Скоропадського.....	49
Розділ 4. Мережа наукових установ у 1917-1918 роках.....	59
Висновки.....	71
Список використаних джерел та літератури.....	75

Вступ

Актуальність роботи. Революція, започаткування Центральної ради, а згодом і Гетьманату Скоропадського в період українського державного будівництва, відкривають нову сторінку в розвитку української культури, передовсім, широко розгорнутий процес того національно-культурного будівництва, який ішов в парі з подіями воєнного і національно-політичного характеру. Першим і найголовнішим завданням цього національно-культурного руху було охопити українською національною освітою найширші народні маси і українізувати їх.

Упродовж майже двох років свого існування, у досить складних соціально-економічних умовах, в умовах громадянської війни та збройного протистояння різних політичних сил, Центральна Рада і Гетьманат Скоропадського на науково-освітній ниві зробили дуже багато. Освітній рух в Україні мав вагому практику. Державна політика в галузі освіти та інституції, що втілювали її в життя впродовж 1917-1918 рр. засновувались на фундаментальних розробках ініційованих громадським утворенням: Всеукраїнською учительською спілкою. У часи виборювання державності триває процес становлення системи освіти національної за змістом і формою.

Вивчення історії початкового етапу українізації школи в широкому його значенні у зв'язку з недостатнім висвітленням цієї проблеми в історичній науці, з'ясування можливості використання попереднього досвіду в будівництві національної школи на сучасному етапі і обумовлюють актуальність теми дослідження

Мета дипломної роботи полягає у відтворенні процесу послідовного становлення національної системи освіти і науки в Україні у 1917-1918 рр. та розкрити методологічні аспекти вибору і історичну обумовленість пропагованих в означений період перспектив розвитку освітньої та наукової галузі.

Відповідно до мети, можна поставити завдання:

- вивчити історіографію по даному питанню;
- розкрити зміст організаційних заходів процесу українізації загальноосвітніх шкіл початкової та середньої ланки та простежити хід їх проведення за доби Центральної Ради та Гетьманату Скоропадського;
- з'ясувати і проаналізувати політику українських урядів щодо шкіл національних меншин у зв'язку з українізацією навчальних закладів;
- з'ясувати причини поляризації населення України в питанні українізації освітньої галузі;
- узагальнити результати діяльності громадських рухів, товариств і організацій, зокрема шкільних рад та професійної спілки вчителів, визначити їх роль в українізації школи;
- дослідити хід підготовки українських підручників та процес забезпечення ними шкіл на кожному з етапів революції, визначити їх роль у формуванні нового змісту національної освіти;
- дослідити здобуття вчених і їх роль у становленні системи науки.

Предметом дослідження є система освіти і науки, її становлення в історичному контексті і у змінах соціально-політичного характеру.

Об'єкт дослідження – процес формування галузі освіти і науки, урядами, які функціонували впродовж березня 1917- грудня 1918 рр., та виявлення провідних напрямків, тенденцій в освіті і науці.

Хронологічні рамки. Робота охоплює добу Центральної Ради та правління Гетьманату Павла Скоропадського, відповідно починається з березня 1917 р. – часу утворення Центральної Ради та завершується у грудні 1918 р., коли Гетьманат Скоропадського припинив своє існування.

Територіальні рамки дослідження. Охоплюються рамки тієї частини України, яка з березня 1917 року і до грудня 1918 року очолювалася Центральною Радою, а згодом і Гетьманатом П. Скоропадського.

Методологічною основою дипломної роботи є принцип історизму, базований на концепції історії України М. Грушевського, на сучасних

фундаментальних уявленнях і принципах, стосовно культурно-історичного процесу. Важливим в даній роботі є намагання подолати на методологічному рівні нахил, притаманний розвитку сучасної історичної науки. Визначення концептуальних основ освіти дає можливість нового трактування їх характеру, що дозволяє охарактеризувати стан освітніх закладів. Також був використаний такий метод історичного дослідження, як історико-генетичний метод. Його зміст полягає у послідовному розкритті властивостей, функцій та змін освітньої і наукової системи, що вивчається, у процесі її становлення у зазначений час. Був використаний біографічний метод, що дав змогу відновити традицію портретів політичних діячів в освітній галузі у зазначений проміжок часу.

Дослідження проблем культурно-політичного життя зазначеного часу розпочалося вже в 1917-1918 рр. Першими, хто звернувся до теми освіти, були члени Центральної ради, громадські та політичні діячі. Вони, аналізуючи стан народної освіти, визначаючи її потреби в умовах, які складались в процесі національного визволення, започаткували розробку загальних принципів організації системи освіти. На їх загальну думку, нова школа повинна була стати демократичною і українізованою. Згідно з цим зусиллями перших українських урядів і педагогічної громадськості і створювалася єдина школа.

Кількість історіографічних праць, спрямованих на дослідження процесу становлення системи освіти в Україні у 1917-1918 рр. досить значна. Презентоване в них тематично-концептуальне навантаження дає можливість етапізувати процес їх розвитку: I-й етап - 1917 р. - середина 30-х років; II-й етап - II-а половина 50-х рр. - 60-ті рр.; III-й етап - 70-ті - 80-ті рр.; IV-й етап - 90-ті рр. Основним критерієм поділу на етапи є рівень забезпечення національно-демократичних традицій у пропонованому викладі матеріалу.

Кількість історичних досліджень з даної проблеми на початку 30-х років значно зменшується. Характерною для них є побіжність оцінок періоду

1917-1918 рр. Історіографічні дослідження відзначаються відвертим стремлінням авторів «обминути» протиріччя 1917-1920 рр. Українська система освіти у згаданих працях отримала негативну оцінку.

До 30-х років спільними зусиллями українських політичних діячів, вчених, публіцистів та педагогів був закладений історіографічний фундамент вивчення проблем становлення української освіти, досвіду організації шкільної справи в умовах національно-демократичної революції. Освіта розглядалася як складова частина революційного національного відродження, процесу формування української самосвідомості.

Відроджувана історична наука в умовах десталінізації у II-й пол. 50-х рр. - 60-ті рр. посилює інтерес до досліджуваної проблеми. Відмінні за ідейно-формовим змістом і глибиною наукового аналізу означені праці свідчили про прагнення дослідників деталізувати процес культурного будівництва в Україні, враховуючи складність і суперечливість початкового етапу, але, при цьому, така увага не завжди визначала рівень історичної правди: Л. Черкашин оцінює Центральну раду як антинародне утворення, яке руйнувало школи, осередки радянської культури; М. Гриценко називає Генеральний секретаріат інертним утворенням, що не піклувалося про освіту для народу.

Досягнення у напрямку до встановлення національної системи освіти, в перелічених роботах, віднесено виключно до завоювань демократичних урядів, між якими тривало змагання в період революції. Потенціал концептуального і функціонального навантаження, властивий організованому освітньому рухові дореволюційної і революційної доби, і рівень його впливу на перетворення в освітній галузі, дослідниками 90-х років враховано не було.

Автори-сучасники обходять увагою проблему поляризації громадських і політичних сил України в питанні українізації освітньої сфери. З досліджень, хронологічно окреслених 1917-1928 рр., виключено «ланцюг», що презентує концептуальну і методично-практичну

спрямованість органів влади Рад у, актуалізований в даному дослідженні, проблемі становлення системи освіти в Україні в період епохального за змістом соціального злам.

На третьому етапі (70-ті - 80-ті рр.) історичні дослідження, в переважаючій більшості, обминали характерні особливості республік Союзу в питаннях освіти. Роботам, часом, притаманний тенденційний підбір статистичних даних, замовчування негативних сторін процесу.

У 90-х рр., значно підвищується інтерес до наук гуманітарного циклу. Останнє п'ятиліття відзначилося появою ряду праць, що за ідейно-змістовим навантаженням є близькими до досліджуваної теми.

В означених працях присутні досить доказові твердження про шляхи реформування освітньої галузі доби Української революції, хоча в них і локалізовано досліджувану проблему, що знижує, певною мірою, цінність праць.

Історіографічний огляд, пов'язаний з проблемою становлення системи освіти в Україні в період національно-демократичної революції, доводить належний рівень уваги до неї з боку вчених і залежність рівня об'єктивності авторів від загального історичного контексту (часу, в який написано те чи інше дослідження), що то звужував, то розширював можливості авторів до правдивої реконструкції процесу становлення системи освіти. І, що важливо, власне процес становлення національної системи освіти не досліджувався, тобто даний тематичний вимір в аналізованому історіографічному доробку відсутні.

Наукове дослідження цієї теми триває не одне десятиріччя і до сьогодення. Протягом десятиліття сучасними істориками було опубліковано багато праць які досліджувалися освітні кроки і саму структуру постановки освіти у 1917-1918 роках.

Реалізація мети роботи стала можливою через залучення збірників декретів, постанов та розпоряджень, які дають необхідну інформацію про стан освіти та науки та перспективи її розвитку[12]. Джерельну базу

дослідження становлять документи і матеріали засідань Центральної Ради[12] та документи фонду Генерального секретарства народної освіти[28]. Ця документація насичена значною кількістю фактичного матеріалу і висвітлює основні напрямки роботи освітянських установ на шляху українізації. Найбільшу цінність мають протоколи, в яких найбільш детально висвітлюється хід засідань. Перспективи розвитку шкільної реформи містять також рішення педагогічних з'їздів, постанови різних нарад, що відбувались протягом 1917-1918 років. Вони дали змогу вивчати етапи та шляхи формування правового поля й законодавчої основи, на які спирались у своїй діяльності органи освіти при проведенні українізації шкільних закладів.

Використаний масив досить різноманітний: офіційні документи, матеріали, пов'язані з діяльністю різнотипових освітніх установ, громадських об'єднань. Документам, властива індивідуальна змістова характеристика: законодавчі і нормативні акти, ділова документація, статистична звітність, соціологічні обстеження, ділове і приватне листування. У єдності своїй вони містять важливі відомості з досліджуваних нами проблем.

Важливе значення для поглибленого вивчення обраної теми мають спогади міністра освіти М. Василенка[23]. Їх автор акцентує увагу на процесах перетворень в освіті, наводить цікавий фактичний матеріал, який не зберігся в архівних установах.

Настрої української інтелігенції, її пошуки ідейно-політичних та педагогічних орієнтирів знайшли свій відбиток у спогадах відомих педагогів Є. Чикаленка та С. Русової[78].

Безперечною цінністю цих матеріалів є те, що вони досить точно передають громадську позицію з питань розвитку української школи. Але, як відомо, періодична преса взагалі не завжди стовіссотково достовірне джерело. В її публікаціях трапляються суб'єктивізм, вузько ідеологічні оцінки явищ і фактів і просто елементарні помилки, викликані перш за все оперативністю випуску видання. Тому цей матеріал перевірявся фактами,

шляхом їх зіставлення з відомостями офіційних документів урядів й органів місцевого самоврядування, які зберігаються в різних архівах.

Аналіз української історіографії останнього часу свідчить про наявність зрушень у дослідженні проблем освіти доби української революції. Це можна розглядати як початок нової роботи. Але в цілому залишається ще багато не висвітлених питань становища народної освіти зазначеного часу, її динаміки, діяльності українських урядів та органів місцевого самоврядування та громадських організацій в цій галузі.

Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку джерел та літератури. У вступі обґрунтовано актуальність, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, розглянуто хронологічні та територіальні межі, методологічну основу та вказано джерельну базу роботи.

У першому розділі аналізовано джерела та літературу з теми даного дослідження. Кількість історіографічних праць, спрямованих на дослідження процесу становлення системи освіти в Україні у 1917-1918 рр. досить значна. Презентоване в них тематично-концептуальне навантаження дає можливість етапізувати процес їх розвитку з точки зору кожного дослідника. Досягнення у напрямку до встановлення національної системи освіти, в роботах, віднесено виключно до завоювань демократичних урядів в період революції. Історіографічний огляд, пов'язаний з проблемою становлення системи освіти в Україні в період національно-демократичної революції, доводить належний рівень уваги до неї з боку вчених і залежність рівня об'єктивності авторів від загального історичного контексту.

У другому розділі розглядаються передумови і шляхи формування освіти на перших етапах побудови держави. Спроби Центральної Ради українізувати як найбільше шкіл, створення Шкільної Ради при комітеті УЦР та введення проекту Єдиної школи, розкривається діяльність Центральної Ради, щодо побудови навчального плану у початкових школах України. Початкова школа проголошувалася національною, навчання проходило

рідною мовою, впроваджувалось навчання українознавчих предметів, виховання дітей в національному дусі при вивченні того чи іншого предмета. Досліджуються спроби створення Генерального Секретарства Освіти, дії Івана Стешенка на реформування освітньої галузі та побудова нових навчальних закладів. Зміст зводився до ліквідації багатоступеневості й утворення єдиної української школи з 12-річним терміном навчання. У більш широкому плані концепція передбачала внесення змін до навчальних планів і програм у відповідності з вимогами національної школи, видання українських підручників. Розглядається політика Гетьманату Павла Скоропадського щодо реформування і українізації освіти і науки. Спроба розширити мережу наукових установ і ведення реформ щодо покращення освітньої і наукової систем у цілому.

У третьому розділі розкривається діяльність правлячої влади, щодо побудови навчального плану у мережі освітніх установ Наддніпрянської України. Вища школа проголошувалася національною, навчання проходило рідною мовою, впроваджувалось навчання українознавчих предметів. Розглядається реформування системи підготовки вчителів, проведення короткострокових курсів учителів тощо.

У четвертому розділі піднімається питання галузі науки у період влади Центральної Ради та Гетьманату Скоропадського. Відкриття наукових установ та спілок, що розповсюдили свою діяльність у зазначений період на території України під владою даних верхіввок влади. Розглядаються плани, їх здійснення і здобутки, які довелося відтворити за період існування уряду Центральної Ради і Гетьманату Павла Скоропадського.

Центральна рада, Генеральне секретарство освіти декларували забезпечення прав національних меншин як через відкриття, засноване на добровільному кадаструванні контингенту, національних шкіл, так і у процесі формування органів управління. Та за німецької окупації, за гетьманату ці починання припинили свій розвиток.

За гетьманату ліквідовано органи місцевого самоврядування, на яких в догетьманівський період лежав обов'язок матеріального забезпечення освітян. Це і призвело до повного зубожіння працівників освіти в означений період. Єдиною силою, що стабільно виступала на захист матеріального становища працівників освіти була Всеукраїнська учительська спілка.

Питання українізації шкіл, вищих шкіл періоду революції залишається недостатньо вивченим, а окремі питання, що стосуються досліджуваної проблеми, не були розгорнуті у цілісну концепцію.

Висновки

Революція, започаткування Визвольних змагань і період українського державного будівництва, відкривають нову сторінку в розвитку української освіти і науки. Українська революція 1917-1918 рр. – період насичений різноманітними подіями. В першу чергу цей період пов'язаний з формуванням державного відродження України та спроб зробити українські землі економічно-, політично незалежними.

Перетворення в освітній галузі часів революції - результат змін на світовому і внутрішньодержавному рівнях. Це був період бурхливого розвитку педагогічної думки, час напружених педагогічних пошуків. У цей період Міністерству народної освіти довелося активізувати роботу з розв'язання проблем освіти, головною серед яких було гальмування її розвитку через заборону навчання рідною мовою. Важливим досягненням і безпосереднім внеском у розбудову майбутньої початкової освіти стали виділені та обґрунтовані засади навчання, а саме: рівне право громадян на освіту, обов'язковість і безкоштовність навчання, національність і світськість, впровадження української мови. Це стало поштовхом та відкривало перспективи для подальшого розвитку системи освіти і науки в Україні.

Вища школа проголошувалася національною (навчання рідною мовою, впровадження українознавчих предметів, використання народних традицій і духовних скарбів українського народу), виховною (виховувати в національному дусі, розвивати логічне мислення, почуття, волю, спостереження), діяльною (використання трудового принципу при вивченні того чи іншого предмета).

З проголошенням актів Центральної Ради розроблено основні законопроекти у справах освіти або такі, що впливали на практику в освітній сфері: вироблено План єдиної школи і план управління справами освіти, започатковано реорганізацію Міністерства освіти, засновано Раду міністрів народної освіти, яка координувала діяльність департаментів, відділів;

поставлено питання про шкільну статистику, про розмежування шкіл між національностями, про автономію педагогічних рад.

У цьому процесі формування української національної школи поважну роль зіграв Генеральний Секретаріат Освіти, очолений І. Стешенко.

У період національно-визвольної революції українізація охопила всі сторони життя українського суспільства. При цьому провідною силою того часу, яка виступала за викладання українською мовою в школах, ліцєях, університетах, за перехід до українського в державному, громадському житті та побуті була українська інтелігенція. Політичні, громадські діячі багато уваги приділяли українізації всіх типів шкіл, освітніх закладів, розвитку їхнього національного характеру.

У цілому ті глибокі культурні зміни, які були закладені різними за своєю політичною орієнтацією урядами в період національної і соціально-визвольної боротьби 1917–1920 рр., мали прогресивний характер. У ці роки було засновано українську національну систему освіти, видавничу справу, здійснено глибокі перетворення в наукових галузях. Все це заклало міцну основу національно-культурного відродження та подальшого розвитку культури українського народу в наступні роки дало можливість зробити вагомий внесок у розвиток світової культури ХХ ст.

Як свідчить тогочасна преса, в УНР була проведена значна робота з реформування та розвитку національної освіти. Це диктувалося потребами будівництва незалежної держави і здійснювалось на основі досягнень прогресивної педагогічної думки. Найактивнішу участь в реформуванні системи освіти брали широкі народні маси і, особливо, демократичне українське вчительство. Таким чином, газети свідчать, що розвиток народної освіти та запровадження політики українізації було одним із напрямів особливого піклування українського уряду за часів Центральної Ради, тобто протягом усього періоду підготовки і проголошення Української Народної Республіки. Ця політика не лише ініціювалася ізверху, розроблялася і

підтримувалася інтелігентною елітою, а й знаходила підтримку серед широких мас, особливо серед селянства. Про те, що дана політика підтримувалася ізнизу, свідчили не лише центральні урядові газети, газети політичних партій, але й місцева преса. Повернення широких кіл громадськості до української мови, розвитку національної освіти та культури було настільки сильним і незворотнім, що і в часи Гетьманщини цей процес не припинився.

Можна, таким чином, сказати що у 1917-1918 рр. у зв'язку з постійними змінами в житті суспільства відбувалося реформування навчально-виховного процесу, зароджувалися нові підходи щодо викладання в університетах, розроблялись ефективні методи навчання, вдосконалювалися та складалися нові посади для вчителів та науковців у школах, університетах і наукових осередках, реформувалися навчальні заклади і утворювалися плани управління ними. За час діяльності Центральної Ради 1917-1918 рр. завдяки рішучій діяльності влади і її видавничого відділу та фінансовій підтримці українських урядів були зроблені рішучі кроки по створенню українських підручників та формуванню нового змісту освіти.

Аналіз прийнятих нормативно-правових актів вказує, що в освітній галузі було достатнє законодавче забезпечення, яке гарантувало належну якість розвитку української освіти. Проте варто зазначити, що УЦР постійно наштовхувалася на перешкоди Тимчасового Уряду та радикально налаштованих громадських організацій національних меншин, особливо російських общин. Створення Генерального секретарства освіти у складі вищого виконавчого органу – Генерального Секретаріату на короткий час організував та юридично врегулював освітню справу в Україні, надав їй стимул для подальшого ефективного функціонування. Запорукою генезису освітнього життя тогочасної України та забезпечення важливих змін у цій сфері стали упорядкована УЦР та Гетьманатом Скоропадського система управління освітою та правове регулювання суспільних відносин у цій галузі, що знайшло закріплення у законах, постановах, інструкціях, положеннях і є цінним

надбанням для сучасності. Саме тому, сучасним будівничим держави, потрібно розвивати вітчизняну освіту на основі історико-правового досвіду доби Української Центральної Ради, значимість якого, в забезпеченні ефективності освітніх процесів сьогодення і недопущення прорахунків, важко переоцінити.

Упродовж 1917-1918 років цілісний перегляд всієї системи освіти виявився неможливим. Дошкільне виховання та інститутсько-університетський рівень піддавались реформуванню частково. Всеохоплюючі перетворення були спрямовані на “серцевину” освітньої системи - шкільну ланку. В означений період практичному втіленню ідеї національної системи освіти перешкоджали: неподолана становість суспільства, психологічна неадаптованість мас, економічний спад - занепад, постійні зміни влади, що підривали авторитет національної ідеї.

Список використаних джерел та літератури

Джерела

Опубліковані Джерела

Документи і матеріали

1. Відозва Генерального секретаріату до громадян України 2 січня 1918 р.
// Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – К., 1996. – Том 1. – 587 с.
<http://www.histans.com/JournALL/journal/1997/3/6.pdf>
2. Декрет ВЦИК от 16.10.1918 «Об Единой Трудовой Школе Российской Социалистической Федеративной Советской Республики» // <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=18543>
3. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле // <http://diasporiana.org.ua/memuari/1586-doroshenko-d-moyi-spomini-pro-nedavnye-minule/>
4. Законопроекти по освіті, подані до Ради Міністрів. 1918 – 1919 рр. ЦДАВО України, ф. 2582, оп. 1, спр. 10, арк. 47-50.
5. Закон Центральної Ради про державну мову // <http://bibl.com.ua/pravo/7377/index.html>
6. Із закону Української держави про заснування Української академії наук 14 листопада 1918 р. // http://www.uazakon.com/documents/date_5r/pg_ifwzxcg.htm
7. «Наказ Української Центральної Ради" від 5 травня 1917 року // Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. – К., 1996. – 587 с.
8. «Наказ про скасування шкільних округ» від 28 грудня 1917 року // Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. – К., 1996. – 587 с.
9. Нова Рада. – 1917, 22 верес., 3, 6 жовт.
10. Перша відозва Центральної Ради 9 березня 1917 р. // Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. – К., 1996. – Том 1. – 587 с.

11. Протокол засідання Малої Ради // Укр. Центральна рада. Документи і матеріали: У 2х т. К.: Наукова думка, 1996. – Т. 1. – С. 57.

12. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали. – К., 1996. – Том 1. – 587 с.

Література

13. Агафонова Н.В. Реформування освітньої галузі в Україні (1917-1920) // Рідна шк. – К., 1998. – 176 с.

14. Агафонова Н.В. Становлення національної системи освіти в Україні, 1917-1920 роки: Автореф. Дис. ... канд. іст. наук / Одес. ун-т – Одеса, 1998. – 200 с.

15. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. – К.:Либідь, 1998. – 560 с.

16. Боровік А. Розробка теоретичних основ реформування загальноосвітньої школи в Україні за часів Української революції (1917-1920 рр.) // <http://www.siver-litopis.cn.ua/arh/2007/2007N1/2007n01r01.pdf>

17. Боровік А. Українізація загальноосвітніх шкіл за часів виборювання державності 1917-1920 рр.) – Чернігів, 2008. – 367 с.

18. Булда А.А. Практична підготовка вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (етапи і особливості): монографія / А.А. Булда. – К.: Видавництво Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, 1999. – 112 с.

19. Бунчук О.В. Розробка плану Єдиної національної школи як головний напрям діяльності товариства шкільної освіти // http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2010_10/files/p1010_42.pdf

20. Бурлака Я.І. Руденко Ю.Д. Історія педагогіки України: витоки, пошуки, проблеми // Рідна школа. – 1992. – №1. – 48 с.

21. Бутівченко С.В. Про реформування системи управління середньою професійною освітою в Україні в ХХ ст. // Проблеми освіти: Наук. – метод. Зб. – Кю, 1998. – Вип.9. – 2 с.

22. Вакуловський В. У 60-річчя відновлення гетьманської української держави 29 квітня 1918 р. - К.; Філадельфія, 1995. - С. 57.

23. Василенко М. Моє життя //Український історик. – 1988. - № 1-4. – С. 129-138; 1989. - № 1-3. – С.114-120; № 4. – С. 90-95; 1990. - № 1-4. – С. 186-197.

24. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905-1920) / Г. Васькович // Визвольний шлях. – 1976. - № 2. – 226 с.

25. Вища освіта в Україні в період визвольних змагань 1917–1920 рр. // <http://xreferat.ru/35/381-1-visha-osv-ta-v-ukra-n-v-per-od-vizvol-nih-zmagan-1917-1920-rr.html>

26. Грабовська Г. Методологічні та теоретичні аспекти дослідження правового забезпечення функціонування освіти України в 1917-1921 рр. / Г. Грабовська // Держава і право. – 2007. – Вип. 37. – 98 с.

27. Гриценко А.П. Документи фонду Генерального секретарства народної освіти як джерело історії українського національно-культурного відродження (1917р.) // <http://www.histans.com/JournALL/journal/1997/3/6.pdf>

28. Гриценко М.С. Нариси з історії школи в Українській РСР (1917-1965). – Київ, 1966. – 260с.

29. Григорій Рудий. Розвиток видавничої справи за доби центральної ради й української держави (1917 – 1918 рр.) // <http://history.org.ua/JournALL/sid/12/2/15.pdf>

30. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть? // <http://image.ua/culture/history/hto-taki-ukrayintsi-i-chogo-vony-hochut/>

31. Даниленко Святослав. Українське товариство шкільної освіти в культуротворчому процесі (1917–1920 рр.) // http://history.org.ua/JournALL/green/green_2012_15/12.pdf

32. Дашкевич Я. Українізація: причини і наслідки. // Слово і час. – 1990. – №8. – 9 с.
33. Дем'яненко Н.М. Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX-перша третина XX ст..) / АПН України. – К., 1998. – 290 с.
34. Дем'яненко Н.М. Специфіка розвитку загально педагогічної підготовки вчителя у період національно-визвольних змагань українського народу (1917-1920 рр.) // Рідна шк. – К., 1999. – №3. – 2 с.
35. Євселевський Л., Фари́на С. «Просвіта» в Наддніпрянській Україні: історичний нарис. – К., 1993.
36. Завальнюк О. М. Функціонування Київського українського народного університету - прорив національної освіти і науки у 1917-1918 рр. // <http://vuzlib.com/content/view/1951/52/>
37. Звід пам'яток історії та культури України: У 28 томах. / гол. ред. В. Смолій. — К.: «Українська енциклопедія», 2003. — Т. Київ. Кн. І ч. II. — 608 с.
38. Золотоверхий І. Становлення української радянської культури (1917-1920 рр.) – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 424 с.; Фомин А. Культурное строительство в первые годы советской власти (1917-1920 гг.). – Харьков, 1987. – 151 с.
39. Зубалій О.Д., Рященко Д.С. Освітній рух в Україні у добу національно-державного відродження (1917-1920 роки) // Український історичний журнал – К., 1998. – №3. – 24 с.
40. Історія вищої освіти в Україні // http://ref.co.ua/24793-Istoriya_vysshego_obrazovaniya_v_Ukraine.html
41. Історія Української РСР. У 8-ми т., 10 кн. – Т.5. – К.: Вид-во АН УРСР, 1977. – 529 с.
42. Корецька А. Іван Стешенко: Учений, педагог, міністр: (До 125-річчя з дня народження) // Освіта і управління. – К., 1998. – №4. – 176 с.
43. Кравчук М.В. Українська Центральна Рада – доба державотворення: значимість та уроки. – К., 2012. – 78 с.

44. Купрійчук В.М., Реформування системи управління освітою в Україні в 1917-1920 роках // <http://www.academy.gov.ua/ej/ej13/txts/Kupriychuk.pdf>
45. Кучменко Є.М. Історія реформування освіти в 1918 році // 21 Українізація освіти в 1918 році // <http://history.ukma.edu.ua/docs/journals/magisterium/7/kuchmenko.pdf>
46. Лавріненко О. Педагогічна майстерність майбутнього вчителя у вищій педагогічній школі України 1917-1921 рр. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – № 1. – 311 с.
47. Лисенко О.В. Значення українських «Просвіт» для справи шкільного навчання // Рідна школа. – 1992. – №3- 4. – 29 с.
48. Любар О. О. Історія української школи і педагогіки // <http://istfak-dnu.at.ua/forum/34-315-1>
49. Огієнко І. Національна культура й наші завдання / І. Огієнко // Наша Культура. – 1935. – № 1. – 26 с.
50. Майборода В.К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки 26 (1917-1985 рр.) / В.К. Майборода. – К. : Либідь, 1992. – 30 с.
51. Майборода В.К. З історії педагогічної освіти на Україні (1917-1928 роки // Початкова школа. – 1989. – №12. – 49 с.
52. Майборода С.В. До початків вищої освіти в Україні // “Психолого-педагогічні проблеми професійної освіти”: Наук.-метод. зб. – К., 1994. – Ч. 1. – 182 с.
53. Майборода С.В. Тенденції розвитку державного управління вищою освітою України в 1917-1930 рр. // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. / За ред. В.І.Лугового, В.М.Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – 8 с.
54. Майборода С.В. Управління вищою педагогічною освітою України (40-50-ті роки ХХ ст.): Зб. наук. пр. УАДУ: В 4 ч. – К.: Вид-во УАДУ, 2000. – Вип. 2. – Ч. II. – 456 с.

55. Малій К. Українізація освіти // Рідна школа –К., 1996. – №11/12. – 34 с.
56. Машевський О.П. Українізація освіти в 1918 році // Вісник Київського університету. – Історія, 1996. – Вип. 34. – К.,1996. – 2 с.
57. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. посібник / Л.А.Медвідь. – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
58. Наука і культурне життя 1917-1920 рр // <http://ukrmap.su/uk-uh10/268.html>
59. На шляху відродження української державності: Український національний конгрес - з'їзд 6-8 квітня 1917р / НАН України, Ін-т історії України, І. В. Хміль . – К. : Б.в., 1994 . – 78 с.
60. Огієнко І. Національна культура й наші завдання / І. Огієнко // Наша Культура. – 1935. – № 1. – 3 с.
61. Паньків Є. Національно-культурна політика УЦР, як складова державотворення (березень 1917-квітень 1918 рр) // Актуальні проблеми правознавства: вип. 5 – Тернопіль, 2002. – 3 с.
62. Передерій І. Г. Становлення основ національної системи освіти в Україні за доби Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Київський держ. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 1998. – 19 с.
63. Подковенко Т. О. Становлення системи законодавства України в 1917-1920 роках (Українська Центральна Рада, Гетьманат П.Скоропадського, Директорія УНР). – Рукопис. Дис. кан. іст. наук/ Т. О. Подковенко . – Київ, 2004 . – 21 с.
64. Постернак С. Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр. – К.: Друкарь, 1920. – 128 с.
65. Постолатій В. Боротьба за національну школу в Україні (1917-1920 рр.) // Рідна школа. – К., 1999. – №6. – 30 с.

66. Потапенко К.К. Вища педагогічна школа України: практика перебудови // Вища і середня педагогічна школа. – Випуск 15. – К., 1991. – 14 с.
67. Проблеми відродження української культури в період боротьби за державність // <http://1snau.ru/problemi-vidrozhennya-ukrainsko-kulturi-v-period-borotbi-za-derzhavnist-3/>
68. Рудий Г. Розвиток видавничої справи за доби центральної ради й української держави (1917 – 1918 рр.) // <http://history.org.ua/JournALL/sid/12/2/15.pdf>
69. Русова С. Мої спомини / Софія Русова. – Львів: Видавн. кооператива «Хортиця», 1937; К.: Україна-Віта, 1996. – 208 с.
70. Самандас Н. В. Становлення і розвиток системи державних органів управління освітою в Україні (1917 - 1941 рр.): Автореф. дис. канд. наук з державн. управління / Н. В. Самандас . – 2001 . – (с. 8) 20 с.
71. Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К, 2001. – 98 с.
72. Становище освіти у період Центральної Ради та Гетьманату // http://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00133185_0.html
73. Турченко Ф.Г. Історія України . – Частина 1. – 2010. – 352 с.
74. Українська культура: Лекції за ред.. Д.Антоновича. Народна освіта на українських землях і в колоніях // <http://litopys.org.ua/cultur/cult.htm>
75. Ульяновський В. І. Гетьман Павло Скоропадський і справа заснування Української академії наук / В. І. Ульяновський // Укр. іст. журн. - 2008. - № 6. – 10 с.
76. Черненко Г.В. Реформування національного змісту початкової освіти в Україні (1917-1920 рр.) // http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gvpkhdpi/2012_24/396_401.pdf
77. Чепіга Я.Ф. Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918–1919 н.р. // http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pedp/2012_2/74/postati/kachur.pdf

78. Чикаленко Є. Щоденник (1917-1918 рр.) // Україна. – 1992. – № 1. – С. 14-16; № 2. – 3 с.

79. Шрамченко О.В. Формування краєзнавчої складової курсу вітчизняної історії в системі шкільної історичної освіти в Україні // Теоретичні питання освіти та виховання. – Суми, 2009. – Вип. 39. – 3 с.

80. Яковлева (Подольська) Н. О. Освіта і культура України у 1917-1920 роках // <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2006/article.html?n=272>

81. Ярослав Грицак. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX-XX ст. – Київ: Генеза, 1998. – 249 с.

